

POLOŽAJ SLOVAŠKE KNJIŽEVNOSTI PO LETU 1989 V KONTEKSTU RAZVOJNIH PRELOMNIC V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

Andrej Rozman

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 821.162.4.09"1989/20"

Po drugi svetovni vojni so na razvoj osrednjih razvojnih usmeritev vplivali zunajliterarni impulzi. Radikalne spremembe so nastale po komunističnem prevratu leta 1948, po katerem je nastopilo obdobje socrealizma oz. shematizma. Razmere v slovaški književnosti so se začele postopoma spreminjati po letu 1956. V šestdesetih letih so socrealizem postopoma izrinili na obrobje. Če ne bi bilo okupacije ČSSR leta 1968, bi postal socrealizem zaključena zgodovinska etapa. Po letu 1970 je komunistična oblast uveljavila mehkejšo varianto socrealizma, iz slovaške književnosti pa je »izgnala« vodilne pisatelje iz šestdesetih let. V drugi polovici sedemdesetih let se je v književnost vrnila večina prepovedanih pisateljev, vzporedno z uradno priznano književnostjo pa se je začel razvijati samizdat. Šele žametna revolucija novembra 1989 je prinesla družbene spremembe, odpravila cenzuro in omogočila nov razvojni zalet književnosti ter slovaške pisatelje ponovno svetovnonazorsko razdelila na »nacionaliste« in »kozmpolite«. V zadnjih dveh desetletjih se je razvnel tudi spopad med demokratično mislečimi pisatelji in nekdanjimi pisatelji-komunisti.

družbene spremembe, vloga pisatelja, žametna revolucija, cenzura, postmodernizem

After the Second World War, the development of the central literary orientations in Slovak literature was greatly influenced by extra-literary factors. Some sweeping changes took place after the communist coup in the year 1948, which was followed by a period of socialist realism. Nevertheless, Slovak literature slowly began to change after 1956, with socialist realism gradually moving to the margins. If the Soviet occupation of Czechoslovakia in 1968 had not taken place, socialist realism would already have been over. A gentler variety of socialist realism was introduced by the communist authorities after 1970, leading to the »exile« of the leading Slovak writers of the 1960s. In the second half of the 1970s, however, the majority of the forbidden writers returned to literature with samizdat publishing arising alongside the officially recognized literature. As late as in November 1989 the Velvet Revolution effected major cultural changes, lifting censorship, thus providing a new impetus to literature, while re-dividing Slovak writers between »nationalists« and »cosmopolitans« with respect to their world view. Over the past two decades, a dispute has arisen anew between democratically-minded writers and former communist writers.

social change, writer's role, Velvet Revolution, censorship, postmodernism

Dvajseto stoletje je z vsemi spremembami, vojnami, prevrati in raznobarvnimi revolucijami slovaške književnike močno preizkušalo. Skoraj vsakih dvajset let so se morali odločiti o svetovnonazorskih in političnih spremembah, ki so jih pogosto zavračali, vendar so jih v duhu zunajliterarnih interesov in pod različnimi pritiski morali

sprejeti. Tak položaj je vplival tudi na tokove v slovaški književnosti po letu 1989 in določal nekatere specifične poteze, značilne za pluralizem v sodobni slovaški kulturi. Morda je njegova posebnost v tem, da se je zaradi trdoživosti elementov shematizma, ki se v obdobju tranzicije pojavljajo pod novimi etiketami, v novem kontekstu nadaljevala

polemika med privrženci in oporečniki ideološko zaznamovanega literarnega ustvarjanja.

V prvih povojnih letih je bilo kljub komunističnim težnjam po usmerjanju kulture in politike dovolj prostora za postopno uvajanje »vseh temeljnih institucionalnih in tudi nazorskih znakov demokratičnega pluralizma« (Marčok 2004: 18). Društvo slovaških pisateljev, ki ga je od leta 1945 vodil pesnik L. Novomeský, je sprejelo nov statut in se deklariralo kot stanovska, nepolitična organizacija, ki se je na pritisk komunistov začela spreminjati v orodje komunistične kulturne politike. Ko je bila leta 1949 ustanovljena ideološko enotna Zveza češkoslovaških pisateljev s Sekcijo slovaških pisateljev, je bilo Društvo slovaških pisateljev ukinjeno. Da bi zmanjšali vpliv vedno bolj zideologiziranega pisateljskega društva, so avantgardni umetniki in pisatelji leta 1946 obnovili med vojno ukinjeni Umetniški slovaški krožek, ki je v letih 1947–1948 izdajal vplivni kulturni dvomesečnik *Umetnost*. Po komunističnem prevratu februarja leta 1948 je Krožek izgubljal pomen, njegov zadnji poskus za vsaj delno ohranitev pluralističnega razvoja kulture je bil *Manifest socialističnega humanizma*.

Idejo ustvarjalne angažiranosti so zagovorniki trde linije zavrgli kot premalo partijsko in preveč liberalno ter buržoaznonacionalistično. Zadnji poskus za ohranitev demokratičnega pluralizma v kulturi in umetnosti je očitno propadel na Kongresu narodne kulture v Pragi aprila 1948. Vse predloge nekomunističnih kulturnikov so zavrnili in pod pritiskom prvega komunističnega K. Gottwalda sprejeli enotno kulturno fronto in ustvarjalnost nove kulture, ki živi s sedanostjo in tvorno sodeluje pri graditvi prihodnosti. Po popolni prevladi komunistov v književnosti so bili na udaru najvidnejši predstavniki slovaške književnosti, njihova dela so bila izločena iz knjigarn, knjižnic in učbenikov. Začel se je

drugi val kulturne emigracije (L. Lahola¹ idr.), književniki, ki so zbežali iz strahu pred komunističnim terorjem, so začeli izdajati svoja dela v tujini (J. C. Hronský, K. K. Geraldini idr.). Odtlej si je tudi slovaška književnost v emigraciji, tako kot češka in poljska, prizadevala ohraniti kontinuiteto literarnozgodovinskega procesa in zgodovinski spomin in vse, kar »je komunistična diktatura poskušala izbrisati: narodno in krščansko idejo ter umetniško izkušnjo 'naturizma' in krščanskoduhovno ustvarjalnost.« (Marčok 2004: 25.)

Po kongresu KPČS maja leta 1949, na katerem so sprejeli izhodišča za komunistično kulturno politiko in »enotno kulturno fronto«, so bile s poddržavljanjem pomembnih založb in revij postopoma ukinjene vse oblike demokratičnega literarnega življenja. Propagandno in politično literaturo je že od leta 1945 izdajala založba Pravda, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry (1953), ki je bila podrejena CK KPS, in založba ZSMČS Smena (1950). Državo je zajel politični teror, iskanje notranjih sovražnikov, montirani politični procesi, obsodbe na smrtne in dolgoletne zaporne kazni. Po obračunu s pristaši prejšnjega režima so prišli na vrsto predvojni komunisti intelektualci (Slovak, zunanji minister in ugledni kulturnik V. Clementis je bil obsojen na smrt in usmrčen leta 1952) in buržoazni nacionalisti (politik, zadnji predsednik ČSSR G. Husák, pesnik L. Novomeský, kritik in komunistični kulturni ideolog D. Okáli, pisatelj I. Horváth idr.). Z njihovo obsodbo je povezana tudi ukinitve kulturnopolitičnega tednika *Nové slovo* (1952).

Oblikovanje »enotne ideološke fronte« je privedlo do ukinitve stanovskih društev (Društvo slovaških pisateljev in Slovaški umetniški krožek). Vlogo stanovskega pisateljskega društva je leta 1949 pod skrbništvom KPČS prevzela ideološko selektivna Zveza češko-

¹ L. Lahola (1918–1968), slovaški književnik in režiser, je po odhodu iz ČSR v drugi polovici petdesetih let živel v Ljubljani. Režiser J. Babič je po scenariju Leopolda Lahole posnel film *Tri četrtine sonca* (1959).

slovaških pisateljev s t. i. Sekcijo slovaških pisateljev. Pri svojem delovanju je bila Zveza popolnoma podrejena programu komunistične partije in sklepom njenih kongresov. Nove naloge pisateljev in prevzgojno vlogo takratne pisateljske organizacije je predsednik M. Chorváth predstavil z besedami: »[...] slovaško umetnost moramo vrniti delavskim masam [...], planirati socialistično literarno delo [...], sprejeti sočrealizem kot metodo in cilj dela slovaških pisateljev [...], ideološko in umetniško šolanje pisateljev z vsemi dostopnimi sredstvi [...], vzdrževati stik z delavskimi masami, kmeti in delavno inteligenco [...], vzgoja kadrov mladih socialističnih pisateljev [...]« (Marčok 2004: 28).

V evforičnih udarniških graditeljskih razmerah so bili izbrani pisatelji deležni materinske partijske nege in vzgoje. Partija je poskrbela za stanovanja, ideološko in literarnoteoretično izobraževanje. Nagrajevala jih je z raznimi odlikovanji in naslovi, kot npr. narodni umetnik in zaslužni umetnik. Od proletarskih izbrancev pa je za privilegije zahtevala zvestobo in nesebično angažiranost za ideje komunizma. Med literarnim gradivom, ki so ga sočrealistični pisatelji lahko prelivali v pesmi, prozo, dramatiko in mladinsko književnost, so bile teme: boj proti fašizmu, osvoboditev, zvestoba veliki učiteljici in vzornici Sovjetski zvezi, industrializacija in kolektivizacija kmetijstva. Predpisanim in zahtevanim temam je odgovarjal tudi standardiziran literarni junak, ki je bil zaveden proletarec, pogosto komunist in predstavnik socialistične državne oblasti, nekompromisni bojevnik proti sovražnikom – kapitalistom, kulakom, zahodnim agentom, domačim izdajalcem ipd. Sočrealistični literarni junak je bil vedno pripravljen s pravimi argumenti prepričati dvomljivce iz vrst »dezorientirane« inteligence ali odpreti oči nejevernemu batarju. Novemu literarnemu junaku je vedno stal ob strani modri starec, redko pa je bila vsevedna svetovalka in pomočnica ljubeča žena. »V poeziji so se te teme predstavljale v obliki agitacijskih poučnih podob iz življenja,

v katerih je moral biti prikazan jasen kontrast v življenju med staro in novo ureditvijo, ali pa v feljtonskih površnih odah in pesnitvah, v katerih je pojoče srce pesnikov izpovedovalo hvaležnost sovjetskim osvoboditeljem, in odah na Stalina in partijo, na prvi maj, v katerih zvenijo pesmi ingotov in pomladanska pesem zadruženika, ponos na svojo plebejsko srjaco ali pionirsko čast itn., v prepričanju, da bodo to novo tovarišico zemljo in svet brez gospodarjev ljubili in branili z oboroženo ljubeznijo.« (Marčok 2004: 30.)

Za neupogljive in neubogljive pisatelje je režim izoblikoval zelo premišljen sistem represalij, ki so posegale na vsa področja življenja: prepoved objavljanja, izločitev njihovih del iz knjižnic in učbenikov, opravljanje samo fizičnega dela, prepoved vpisa otrok »sovražnikov socializma« na gimnazije in visoke šole. V skrajnem primeru so jih kot »buržoazne nacionaliste« zaprli in obsodili na prisilno delo v rudnikih urana. V času pretirane in nasilne propagande, ki jo je komunistični stroj propagiral in širil med množice ter od ljudi zahteval, da »*odkrijejo v svojih vrstah sovražnike*«, sta uspevali »dobronamerna neusmiljena tovariška kritika« in »samouničujoča samokritika«.

V obdobju optimističnega patosa, opevanja »delovnih zmag proletariata«, »zgodovinske resnice proletariata in komunistične prihodnosti« so kulturniki v času političnih procesov, kadrovske preverjanj, nasilnega preseljevanja, preganjanja duhovščine in vernikov, poniževanja otrok zaradi razrednega porekla staršev, zlorabljanja oblasti, zastraževanja itn. iz strahu pred represalijami zamolčali »temno« stran resnice. Temno stran meseca človekovega trpljenja so odstrli A. Bednár v romanu *Stekleni vrh* (1954) in novelah *Ure in minute* (1956, slovenski prevod 1972), M. Rúfus v zavrženem rokopisu pesniške zbirke *Deček riše mavrico* (1955), J. Smrek in J. Silan v pesmih, ki so izšle šele po nežni revoluciji.

Literarni razvoj se je po letu 1956 usmeril v obnovitev pluralizma. V šestdesetih letih so

socrealistična dela predstavljala manjši del literarne produkcije. Dela, ki so razgaljala krutost kulta osebnosti, so le s težavo prešla skozi uredniško sito. Veliko prahu so dvignili zbirka reportaž L. Mňačka *Zakasnele reportaže* in romana *Oblast se prilega* (slovenski prevod 1968) ter *Smrt se imenuje Engelchen* (slovenski prevod 1965). Zagovornik socrealizma in poznejši oporečnik D. Tatarka je že v drugi polovici petdesetih let ostro nastopil proti shematizmu in nevzdržnim ideološkim razmeram v slovaški književnosti s satiričnima novelama *Demon strinjanja* (1956) in *O vladarju Figuri* (1964). Da čas še ni dozorel za korenite spremembe v »enotni kulturni fronti«, pričajo ostre kritike Bednárjevega romana *Stekleni vrh* (1955) in pesniške zbirke M. Rúfusa *Ko bomo dozoreli* (1956). Razprave o obnovi socrealizma in nujnosti alternativnih literarnih programov so potekale znotraj ZČSP. V. Mináč je na kongresu ZČSP leta 1956 sicer ostro nastopil proti shematizmu, vendar je že v isti sapi poudaril zavezanost svoje generacije zgodovinskemu razvoju, protifašističnemu boju in izgradnji socializma. Novo smer so utirali uveljavljeni pisatelji srednje generacije, ki so vendarle ostali zvesti svojemu ideološkemu dozorevanju v »herojskih« časih Slovaške ljudske vstaje in atmosferi prelomnega leta 1948, kar pomeni, da so predvsem branili svoj privilegirani položaj v literarnem življenju (Marčok 2004: 36). Usmeritev »prenove socrealizma« je imela svoje zagovornike tudi med uveljavljenimi literarnimi kritiki (A. Matuška, K. Rosenbaum, J. Števček, P. Števček idr.), ki

so modifikacijo socrealizma izdatno podpirali.

Šele mlada generacija pisateljev je začela zavračati zamisli »očetov« o prenovi in »izboljšavi« socrealizma. Svoje nazore o literarnem ustvarjanju je predstavljala v revijah *Mladá tvorba* in *Slovenské pohľady*. Zato je razvoj slovaške književnosti med leti 1956 in 1970 potekal med prevlado socrealizma (1950–1955 in 1971–1976) in iskanji novih razvojnih možnosti književnosti (1956–1970 in 1977–1990). Mlada generacija (J. Blažková, A. Hykisch, J. Lenčo idr.) je v svojih prvenjih nastopila z ostro kritiko družbenih razmer in poudarjenim zanimanjem za intimno življenje človeka. Generaciji 1956 je sledila skupina pogumnih eksperimentatorjev in ostrih kritikov družbenih razmer. To so pisci, rojeni med leti 1935–1939 (J. Johánides, V. Šikula,² J. Kot, R. Sloboda³ idr.), ki so korenito jezikovno in idejno preoblikovali podobo slovaške književnosti zadnjih desetletij 20. stol. Kontinuiteta tega procesa pa postane še posebej opazna pri avtorjih, rojenih po letu 1940 (P. Jaroš, D. Kužel,⁴ V. Bednár, P. Vilikovský,⁵ P. Hruz, L. Ballek, D. Mitana,⁶ D. Dušek⁷ idr.),⁸ ki jih literarna zgodovina v duhu sodobne literarne vede uvršča že med postmoderniste, kar kaže na specifične poteze in svojevrstno dinamiko oblikovanja literarnih formacij v slovaški književnosti ob koncu 20. stol.

Kako zavita in dolga je bila pot v osvobajanju umetniške besede do zadnjih desetletij minulega stoletja, pa se vidi v procesu, ki se začelja v šestdesetih letih, ko so slovaški

² V. Šikula (1936–2001) – v slovenskem prevodu imamo roman *Mojstri* (1979), prevod A. Smolej.

³ R. Sloboda (1938–1995) – v slovenskem prevodu imamo roman *Razum* (2007), prevod A. Šalej.

⁴ D. Kužel (1940–1985) – v slovenskem prevodu imamo prevod romana v zbirki 100 slovanskih romanov *Luč* (2009), prevod Z. Govednik.

⁵ P. Vilikovský (1941) je prejel leta 1997 nagrado vilenica, naslednje leto je izšel izbor njegove kratke proze *Kruti strojevodja*, prevod A. Rozman.

⁶ D. Mitana (1946) – v slovenskem prevodu imamo roman *Moje domače pokopališče* (2008), prevod Š. Sevshek Šramel.

⁷ D. Dušek (1946) – v slovenskem prevodu imamo prevod mladinskega dela *Vrata v ključavnico* (1995), prevod A. Rozman.

⁸ Prevodi del drugih slovaških pisateljev so bili objavljeni v slovenskih revijah, zborniku Vilenica in predvajani na radiu.

ustvarjalci zavrnili natakarski sindrom in se odločili za tvorno sodelovanje pri oblikovanju nove demokratične podobe češkoslovaške družbe. Njihova prizadevanja je 21. avgusta 1968 surovo prekinila »bratska pomoč« armad VP. Po nekajmesečnem zatišju in zakulisnih pripravah politične elite za očiščenje socialistične družbe od »revizionistov, kapitalističnih hlapcev, desničarskih oportunistov in drugih nezanesljivih elementov« so zbledela še zadnja upanja za ohranitev »socializma po meri človeka«. Sledilo je obdobje »konsolidacije kriznih razmer v družbi«. V duhu novih smernic, ki so jih diktirali iz Moskve in Prage, so tudi ZSP po že utečenem scenariju prizadele politične čistke. Najprej so s poddržavljanjem Slovaškega literarnega sklada založbe Slovenský spisovatel stanovskemu društvu odvzeli finančno podlago za financiranje društvenih projektov, sledila je ukinitvev tednika *Kultúrny život* (1968) in revije *Mladá tvorba* (1970), nato so prišli na vrsto pisatelji. Vodenje Zveze slovaških pisateljev je prevzelo »zdravo jedro«, ki je pripravilo sezname »desničarskih oportunistov« za »odstrel«. Iz pisateljske stanovske organizacije je bilo izključenih petdeset najvidnejših slovaških književnikov, kritikov in znanstvenikov.

Med leti 1971 in 1975 je bila književnost izpostavljena brezkompromisnemu ideološkemu pritisku in okrepljeni cenzuri periodičnega tiska ter uredniških programov založb. Dogajanje na literarnem področju je budno spremljala pri CK KSS ustanovljena služba Slovaški urad za knjižno kulturo. Od pisateljev, ki jih je KSS preverila in jim zaupala, so konsolidatorji zahtevali, da s svojimi deli povrnejo zaupanje ljudi v partijo, Sovjetsko zvezo, leninizem, delovne zmage proletariata ipd. Posebno pozornost so komunisti posvečali pisateljem začetnikom, zanje so organizirali seminarje, pošiljali so jih na različna gradbišča in v tovarne, kjer so se med delavskimi množicami brusili izbrani talenti. Izobčeni književniki so se umaknili v zasebnost in ustvarjali za predal. Nekateri vidni pisatelji so se odločili za emigracijo (J. Blažková,

L. Mňačko, J. Rozner idr.). Konsolidatorji so s preverjenimi kritiki in novinarji v periodičnem tisku ostro napadali »desničarske oportuniste«, zniževali umetniško vrednost njihovih del in jih razglašali za največje sovražnike partije in delovnega ljudstva. Kljub temu, da si je partijska elita prizadevala popolnoma zatreti vsakršno demokratično pobudo, so se njena prizadevanja postopoma krhala. Demokratizacijo družbe so lahko zavrlji, niso pa je mogli popolnoma zatreti. Izključeni pisatelji so se umaknili v notranji eksil, pisali svoja dela za boljše čase in jih občasno objavljali v češkem in slovaškem periodičnem tisku v tujini, njihov glas se je slišal z radia Svobodna Evropa idr. V takih razmerah se je izoblikoval položaj, ki je imel daljnosežne posledice še v osemdesetih in začetku devetdesetih let. Po sklepu XV. kongresa KPČ (1976) je partija od pisateljev zahtevala »višjo kakovost književnosti«, kar je pomenilo predvsem izboljšavo umetniške ravni soerealizma, na drugi strani pa je morala tudi popuščati in omogočiti (sicer strogo nadzorovano) vrnitev prepovedanih in izključenih vodilnih pisateljev iz šestdesetih let. Tako so se v književnost postopoma vrnili A. Hykisch, L. Ťažký, J. Lenčo, P. Števček, M. Kováč idr. Počasi so se začele spreminjati tudi razmere v literarnem periodičnem tisku, tednik *Nové slovo* je dobil prilogo *Nové slovo mladých* (1978–1983), pisateljskemu društvu so dovolili izdajati *Literárny týždenník* (Literarni tednik), leto pred padcem komunističnega režima je začela izhajati revija za mlade pisatelje *Dotyky* (Dotiki).

Za nadaljnji razvoj slovaške književnosti je imel poseben pomen nastanek Listine 1977, ki je omogočila razvoj in izdajanje uradno nepriznanih, vendar za poznejši razvoj pomembnih literarnih del. Ker je večina slovaških oporečnikov živela razpršeno v izolaciji zunaj Bratislave, je svojo ustvarjalnost povezala s praškim centrom Listine 1977, ki je imel odlične odnose z zahodnoevropskimi in severnoameriškimi kulturnimi središči. Slovaški oporečniki so v sodelovanju

s češkimi izdajali svoja dela v samozaložniških zbirkah *Češka edice*, *Pellice* idr., v tujini pa so tiskali v emigracijskem periodičnem tisku (npr. *Horizont* v Münchnu, *Sixty Eight Publishers* v Torontu). Prva slovaška disidentska revija *Kontakt* je izhajala v letih 1981–1983. O. Pastier in J. Olič sta v Košicah izdajala revijo *Fragment*, na začetku leta 1988 sta se obe reviji združili in začeli občasno izhajati pod naslovom *Fragment-K*.

Na korenite družbenopolitične spremembe, ki jih je prinesla žametna revolucija novembra 1989, slovaška kulturna elita ni bila pripravljena, o spremembah, ki jih je prinesel proces demokratizacije, je imela zelo nejasne predstave. Prvo znamenje komunističnega popuščanja je bila obnova Slovaškega PEN kluba aprila 1989, prvi korak k demokratizaciji pisateljske organizacije pa je bila ukinitvev ZSP (januarja 1990) kot ubogljivega instrumenta komunistične oblasti. Že prve razprave o vlogi pisateljev v novih družbenih razmerah so pokazale velika in nepremostljiva nasprotja. Disidenti in drugi demokratično usmerjeni pisatelji so že decembra 1989 zavrnili nacionalistično usmeritev nove pisateljske organizacije in sodelovanje s skorumpiranimi sodelavci prejšnjega režima ter ustanovili nadnarodni liberalno usmerjeni Klub slovaških pisateljev. Kmalu se je izkazalo, da ne bo mogoče ohraniti svetovnonazorske enotnosti novega pisateljskega društva. Na pisateljskem kongresu januarja 1990 sta se spopadli dve svetovnonazorsko in umetniško nekompatibilni skupini. Aktivni člani komunistične ZSP so hoteli ohraniti stare privilegije, leninizem so sicer obsodili, namesto njega pa so začeli poudarjati svojo slovaško narodno pripadnost, govorili so o tisočletnih ranah slovaškega naroda, o slovaških sovražnikih itn. Skratka, enobarvne delavske kombinezone so odvrgli na smetišče zgodovine in se oblekli v pisane narodne noše. Kongres je razkril številne probleme, za katere niso mogli najti skupnih rešitev. Na ruševinah Zveze slovaških pisateljev je nastalo nekaj pisateljskih društev:

Društvo slovaških pisateljev, Klub neodvisnih pisateljev; nacionalni sekciji madžarskih in ukrajinskih pisateljev sta se spremenili v Društvo madžarskih pisateljev na Slovaškem in Društvo ukrajinskih pisateljev na Slovaškem. Velikim in usodnim spremembam se ni mogla izogniti niti založniška dejavnost. Obnovljene so bile po letu 1948 ukinjene založbe Društva sv. Vojtecha, Transcius in Matice slovaške.

Liberalizacija založništva je imela tudi negativne posledice. Založbe so se pri oblikovanju svojih programov usmerile v izdajanje prevodne literature in dajale prednost komercialno uspešnim izdajam. Na začetku procesa demokratizacije družbe se je izvirna slovaška književnost znašla na periferiji zanimanja založb, ki so s prodajo knjig hotele doseči finančni dobiček. Postopoma so se vendarle začele urejati razmere tudi v založništvu. Leta 1993 so za podporo izdajanja slovaške književnosti ustanovili Fond pro Slovakia. Od leta 1995 so nastajale zasebne založbe, okrog katerih so se zbirali nazorsko sorodni avtorji. Za izdajanje knjig slovaških avtorjev so najpomembnejše založbe HEVI, ARCHA, Kalligram, Drewo a srd, Modrý Peter, Studňa idr. Leta 1996 so za podporo uveljavljanja slovaške književnosti v tujini ustanovili Národné literárne centrum.

Po letu 1990 se literarno življenje ni vrnilo niti k pluralizmu iz druge polovice štiridesetih let, niti ni nadaljevalo s pluralistično tradicijo, ki se je na koncu šestdesetih let oblikovala v dobi socialistične književnosti. V obeh omenjenih poskusih so bile še prisotne avantgardne težnje in težnje po skupinskem nastopu. Trenutne razmere v slovaški književnosti lahko označimo kot tolerantno sožitje ustvarjalnosti, ki je razkropljena v komaj zaobsegljivi individualni enkratnosti. Uveljavljanje slovaškega postmodernizma je zato potekalo v specifičnih pogojih, saj se njegovi najznačilnejši predstavniki niso uveljavljali kot opozicija tradicionalnim tokom modernizma, temveč so v procesu uvajanja tematskih, idejnih in kompozicijskih

inovacij še naprej vodili polemiko in dialog s trdoživimi elementi spreobrnjenih zagovornikov ideološkega vrednotenja literarne ustvarjalnosti. V njihovih delih se pogosto pojavljajo liki in junaki, ki se ukvarjajo s svojo zaznamovanostjo in obremenjenostjo kot posledico družbenih razmer, v katerih se je oblikovala njihova zavest. Med vodilnimi avtorji, pri katerih se je postmodernistična manira nekoherentnega subjekta dobro ujela z avtorskim uzaveščanjem in travmatičnim iskanjem zgubljenе identitete, so gotovo P. Vilikovský, R. Sloboda, P. Hruz, J. Johanides, D. Mitana, D. Dušek idr.

Skupina uveljavljenih režimskih pisateljev iz prejšnje dobe je v obdobju tranzicije strnila svoje vrste in z vso ostrino napadla postmodernistične težnje v literaturi srednje in mlade generacije. Ker proti njihovemu razgaljanju travmatičnih posledic totalitarnege sistema in družbenega enoumja v dobi komunizma ni mogla več nastopati s pozicij socialističnega ustvarjanja srečne prihodnosti za ljudi, je svojo kritiko zavila v narodne simbole, tradicionalne vrednote, kot so dom, družina, jezik, narod, narodna kultura ipd.

Literatura

- BAKOŠ, Mikuláš, 1952: *O socialistickom realizme*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo.
- BAKOŠ, Mikuláš, 1953: *Stalin a umenie*. Bratislava: Pravda.
- BAKOŠ, Mikuláš, 1960: *Literatúra a nadstavba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- BAKOŠ, Mikuláš, 1965: Umenie v novej spoločnosti. *Slovenské pohľady* LXXXI/5. 19–31.
- BÁTOROVÁ, Mária, 1992: *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio.
- BÍLIK, René, 1994: *Industrializovaná literatúra*. Bratislava: Proxy.
- KRAUSOVÁ, Nora, 1999: Problemy literárnej historiografie. *Poetika v časoch za a proti*. Bratislava: LIC. 71–98.
- MARČOK, Viliam idr., 2004: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava: Literárne informáčne centrum.
- MIKULA, Valér (ur.), 2005: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1999: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava: Literárne informáčne centrum.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1988: Literatúra v epoche budovania socializmu. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Tatran. 532–582.
- ŠÚTOVEC, Milan, 1999: Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém. *Zo šedej zóny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 141–153.
- TATARKA, Dominik, 1968: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- VÁLEK, Miroslav, 1979: *O literatúre a kultúre*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ZAJAC, Peter, 1993: *Pulzovanie literatúry*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ŽIAK, Milan, 2003: *Mrzáci studenej vojny*. Bratislava: Kalligram.